

Ценов Володимир Миколайович, перший заступник начальника Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України, кандидат юридичних наук

ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ ТА СПЕЦИФІКА ЗДІЙСНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабне військове вторгнення суттєво трансформувало умови функціонування держави, її фінансово-економічної системи, органів публічної влади, місцевого самоврядування та системи кримінальної юстиції. Запровадження воєнного стану зумовило необхідність оперативного перегляду підходів до правового регулювання бюджетного процесу, перерозподілу публічних фінансів, визначення пріоритетності видатків, а також адаптації кримінального процесуального законодавства до екстраординарних умов збройної агресії, окупації окремих територій, руйнування інфраструктури, переміщення населення та обмеженого функціонування окремих державних інституцій.

Відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану», воєнний стан є особливим правовим режимом, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України та її територіальній цілісності [3]. У таких умовах органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування надаються додаткові повноваження, необхідні для відсічі збройної агресії, забезпечення національної безпеки та підтримання публічного порядку [3].

Правова регламентація бюджетного процесу в умовах воєнного стану охоплює не лише загальні приписи Бюджетного кодексу України, а й спеціальні нормативно-правові акти, спрямовані на забезпечення першочергових потреб оборони, безпеки, соціального захисту населення, функціонування критичної інфраструктури та стабільності місцевих бюджетів [1]. З початку повномасштабної війни бюджетна політика України була переорієнтована на фінансування військових потреб, підтримання життєдіяльності населення, соціальні виплати, забезпечення територіальних громад та виконання невідкладних завдань публічного управління.

Водночас трансформація бюджетного процесу супроводжується появою нових криміногенних ризиків, зокрема спрощення окремих процедур, значні обсяги публічних коштів, спрямованих на закупівлі товарів, робіт і послуг для потреб оборони, відновлення, енергетичної безпеки та соціального забезпечення, створюють сприятливе середовище для зловживань. У бюджетній сфері фіксуються факти розтрати, привласнення коштів, службового підроблення, завищення вартості товарів і робіт, укладення договорів із фіктивними або підконтрольними суб'єктами господарювання, використання підставних підрядників, безтоварних операцій та інших схем незаконного заволодіння бюджетними ресурсами.

Специфіка кримінального провадження в умовах воєнного стану полягає у тому, що поряд із загальними засадами кримінального провадження застосовуються спеціальні положення розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України [2]. Відповідно до ч. 3 ст. 7 КПК України зміст і форма кримінального провадження в умовах воєнного стану мають відповідати загальним засадам кримінального провадження, але з урахуванням особливостей, передбачених спеціальним режимом досудового розслідування та судового розгляду [2]. Отже, законодавець прагне поєднати два завдання: забезпечити ефективність кримінального переслідування в умовах війни та не допустити нівелювання процесуальних гарантій прав людини.

До ключових факторів, що ускладнюють здійснення кримінального провадження у воєнний час, належать: небезпека для учасників процесуальних дій; відсутність доступу до окремих територій; окупація або блокування населених пунктів; руйнування адміністративних будівель; перебої з електроенергією, зв'язком та інтернетом; обмежене функціонування правоохоронних і судових органів; необхідність взаємодії з військовим командуванням, військовими адміністраціями та іншими суб'єктами публічної влади. Усе це об'єктивно впливає на строки, способи фіксації доказів, можливість проведення слідчих (розшукових) дій, тимчасового доступу до документів, речей, електронних носіїв, банківської інформації та інших джерел доказової інформації.

Важливим процесуальним інструментом стало нормативне врегулювання ситуацій, коли внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) є об'єктивно неможливим. Відомості про кримінальне правопорушення, за загальним правилом, мають бути внесені до ЄРДР у порядку ст. 214 КПК України [2]. Однак в умовах воєнного стану, за наявності об'єктивної неможливості доступу до реєстру, початок досудового розслідування може підтверджуватися відповідною постановою уповноваженої службової особи з подальшим внесенням відомостей до ЄРДР за першої можливості [2].

Особливу роль у кримінальних провадженнях щодо правопорушень у бюджетній сфері відіграє тимчасовий доступ до речей і документів. Для встановлення руху бюджетних коштів, виявлення фіктивних операцій, підконтрольних суб'єктів господарювання, безтоварних правочинів, легалізації коштів, одержаних злочинним шляхом, слідчому необхідно отримати банківські документи, виписки про рух коштів, договори, платіжні доручення, довіреності, документи дистанційного керування рахунками та інші фінансові матеріали. Відповідні процесуальні дії здійснюються з урахуванням положень КПК України щодо тимчасового доступу до речей і документів [2].

Окремого значення набуває робота з електронними доказами. У кримінальних провадженнях щодо бюджетних правопорушень вагомими джерелами доказової інформації є мобільні телефони, комп'ютерна техніка, електронне листування, месенджери, файли, банківські сервіси, електронні документи та цифрові сліди взаємодії між учасниками злочинної схеми [4].

Кримінальне процесуальне законодавство також передбачає особливості проведення слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану. За наявності відповідних підстав допускається проведення окремих процесуальних дій без понятих, якщо їх залучення є об'єктивно неможливим або пов'язане з небезпекою для життя чи здоров'я. У такому разі особливого значення набуває обов'язкова технічна фіксація ходу та результатів процесуальної дії [2]. Крім того, в умовах воєнного стану розширюються можливості проведення слідчих дій у нічний час, якщо затримка може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення або втечі підозрюваного [2].

Значущими є також положення ст. 615 КПК України щодо особливостей використання показань у доказуванні. Показання, отримані під час допиту свідка чи потерпілого в умовах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді лише за умови фіксації ходу і результатів допиту технічними засобами відеозапису. Показання підозрюваного можуть використовуватися за умови участі захисника та технічної фіксації допиту [2]. Такий підхід спрямований на балансування між потребою оперативного розслідування та необхідністю збереження процесуальних гарантій сторони захисту.

Отже, правова регламентація бюджетного процесу та специфіка кримінального провадження в умовах воєнного стану є взаємопов'язаними елементами забезпечення національної безпеки. Стабільність бюджетної системи, прозоре й цільове використання публічних коштів, ефективний контроль за закупівлями та належне кримінальне переслідування осіб, які вчиняють правопорушення у бюджетній сфері, мають не лише фінансове, а й оборонне, соціальне та державотворче значення. Підсумовуючи, слід зазначити, що в умовах воєнного стану бюджетне законодавство, законодавство про публічні закупівлі та кримінальне процесуальне законодавство потребують подальшого узгодженого вдосконалення. Йдеться про необхідність забезпечення балансу між оперативністю управлінських і процесуальних рішень, прозорістю використання бюджетних коштів, дієвістю контролю, належним документуванням доказів та гарантуванням прав учасників кримінального провадження. Саме від якості такого правового механізму залежить здатність держави ефективно протидіяти кримінальним правопорушенням у бюджетній сфері, зберігати публічні фінанси та забезпечувати належне функціонування системи правосуддя в умовах війни.

Список використаних джерел

1. Бюджетний кодекс України : Закон України від 8 лип. 2010 р. № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>.
4. Каланча І. Г. Докази, що мають електронну форму, в кримінальному процесі України: концептуальний аспект : монографія. Київ : SBA Print, 2025. 528 с.

Циганов Олег Григорович, провідний науковий співробітник відділу науково-правових експертиз Інституту правотворчості та науково-правових експертиз НАН України, доктор юридичних наук, доцент

ЗАРУБІЖНІ МОДЕЛІ ЗДІЙСНЕННЯ МОБІЛІЗАЦІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ТА НАПРЯМИ ЇХ АДАПТАЦІЇ В РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України зумовила трансформацію системи національної безпеки та актуалізувала питання ефективності мобілізаційної підготовки. Мобілізація населення перестала бути виключно військовим інструментом та перетворилася на комплексний механізм державного управління, що охоплює адміністративні процедури, цифровий військовий облік, соціальні гарантії, резервну службу та взаємодію органів публічної влади.

Зарубіжні моделі демонструють різні підходи до правового регулювання мобілізації: від класичної системи загального військового обов'язку до гібридних моделей резервної служби, територіальної оборони та комплексної «національної стійкості». Вивчення цього досвіду дозволяє визначити орієнтири для вдосконалення українського законодавства.

У більшості демократичних держав мобілізаційна підготовка розглядається як складова системи національної безпеки та оборони. Її правова природа визначається поєднанням конституційного обов'язку захисту держави та механізмів публічного адміністрування. За цих умов мобілізаційна підготовка охоплює: ведення військового обліку; формування резерву; підготовку економіки до функціонування в умовах війни; інформаційно-комунікаційну готовність; правові механізми координації між центральною та місцевою владою.